

* * *

УДК 327(477)

Королевська А. В.
кандидат політичних наук, доцент кафедри
Міжнародної інформації та країнознавства,
Хмельницький національний університет
(Україна, Хмельницький), savaga76@gmail.com

ПОЛІТИЧНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ У ВІДНОСИНАХ ВЛАДА-ОПОЗИЦІЯ В РОСІЇ

Розглядається становлення відносин влади та опозиції у російському політичному просторі від незалежності до сьогодні. Подана характеристика рис російської влади у її відносинах з опозиційним рухом. Розглядаються тези, за якими опозиція дає собі оцінку. Зазначені методи боротьби влади з опозиційним рухом.

Ключові слова: Росія, влада, опозиція, відносини влада-опозиція.

Політична толерантність виступає як системна властивість демократичної організації влади, як важлива передумова діяльності її суб'єктів з абсорбції та артикуляції не співпадаючих, конкуруючих між собою інтересів у напрямі їх погодження між собою. Вона постає як один із цивілізованих принципів етики і культури політичного життя і політичної боротьби, справляючи на них гуманістичний вплив. Розвиток політичної толерантності на сучасному етапі життя Росії постає нагальною потребою та актуалізує дану тему дослідження.

Період новітньої російської історії датується серпнем 1991 – серпнем 1996 рр., за яких відбувався революційний злам системи державно-бюрократичного соціалізму і заміна її системою державно-бюрократичного капіталізму. Соціально-економічний результат «повернення у світову цивілізацію» – глибока економічна криза, стрімке зростання соціальної нерівності, надмірна поляризація соціальних груп.

Протягом усього періоду відбувалася значна бюрократизація суспільства на основі з'єднання адміністративної та фінансово-економічної влади в руках одних осіб. Навіть до антиконституційного перевороту 21 вересня – 4 жовтня 1993 р. реальна влада майже виключно перебувала в руках Президента та Уряду, тоді як ст. 104 Конституції створювала юридичну ілюзію про всевладдя З'їзду народних депутатів Росії. Насправді ця стаття виконувала лише роль об'єкта для масованих атак і формування міфу про захоплення влади Радами. Після повного підпорядкування законодавчої влади виконавчим структурам на попередньому етапі ця влада спробувала лише частково змінити баланс на свою користь. При цьому боротьба йшла не між прихильниками президентської та парламентської республік, як це зазвичай представлялось у ЗМІ, а між прихильниками авторитарного суперпрезидентського режиму та режиму більш демократичного, тобто в рамках різних варіантів президентської республіки. Таким чином, за міфом про захоплення влади Радами стояло лише небажання колишніх демократів повертатися до норм демократії, пов'язаним із системою поділу влади. 21 вересня – 4 жовтня 1993 р. відбувся антиконституційний державний переворот, мала громадянська війна в Москві, кульмінація і кінець двовладдя.

Після прийняття нової Конституції практично повністю зник парламентський контроль над виконавчою владою в центрі і на місцях і контроль виборців над депутатами законодавчих органів. Період російської історії (серпень 1996 р. – грудень 1999 р.) можна охарактеризувати як час завершення в основному соціальної революції допомогою політичного та економічного реформування системи, створеної в попередньому періоді. У постреволюційний період продовжувалася подальша бюрократизація системи управління, особливо на регіональному рівні. В руках обраних губернаторів концентруються значні фінансові кошти, зосереджується контроль над правоохоронними органами та засобами масової інформації. Більш серйозні зміни відбуваються в рядах опозиції. Поряд із значним зростанням впливу відбувається її поділ на ліву (КПРФ, НПСР) і праву («Яблуко»); незважаючи на публічну демонстрацію жорсткості, виразно видно тенденцію до перетворення обох крил в «системну опозицію». Період характеризується крахом спроб створення нових масових рухів лівої і/або соціальної орієнтації. Була зумовлена ситуація, коли більшість виникали нових рухів лівої, лівоцентристської та соціальної орієнтації або залишилися маловпливовими, або взагалі зійшли з політичної сцени.

Перемога В. Путіна на президентських виборах 2000 р. знаменувала настання періоду стабілізації і реформування постреволюційного політичного режиму. Цей період можна розділити на три етапи:

1. Січень 2000 р. – весна 2001 р. – етап реформування політичної системи та переважання політики бонапартистського типу, характеризується насамперед посиленням впливу силових структур і перерозподілом владних повноважень на користь центру, що найбільш яскраво проявилось у створенні системи федеральних округів і зміну порядку формування Ради Федерації. У Державній Думі політика проявилася у вигляді системи двох блоків: державницького (фракція «Єдність» з союзниками плюс КПРФ з союзниками) і праволіберального («Єдність» і праві фракції). Перший з цих блоків, як правило, підтримував Президента в тому, що стосувалося посилення державності, другий – дозволяв проводити рішення, спрямовані на захист результатів приватизації, посилення соціальної політики та скорочення системи соціальних гарантій.

2. Весна 2001 р. – кінець 2003 р. – початок 2004 р. – етап завершення формування режиму «керованої демократії» та створення багатопартійної системи з монополюю пануючої партією. Завершивши перегрупування сил і значно зміцнивши позиції Адміністрації Президента, правляча еліта відмовляється від тактики двох блоків. Навесні – влітку 2002 р. на базі рухів «Єдність» і «Вітчизна-Вся Росія» створюється пропрезидентська партія «Єдина Росія» і відбувається перерозподіл посад у Державній Думі. Створивши своїм політичним противникам імідж прихильників повного повернення до минулого і використовуючи тим самим настрій революційного заперечення, правляча еліта отримала підконтрольні ЗМІ і одночасно ефективний засіб залякування населення. В результаті лівий блок у Державній Думі третього скликання скоротився приблизно на одну третину, і не мав навіть блокуючого пакета голосів.

3. Кінець 2003 р. – початок 2004 р. – по теперішній час – етап завершення демонтажу системи соціальних гарантій, створеної в радянську і перші роки пострадянської епохи. Парламентські та президентські вибори знаменують собою завершення етапу створення режиму «керованої демократії», характеризується послідовним наростанням авторитарних тенденцій і частковою відмовою від формального використання демократичних інститутів. Заміна виборності керівників суб'єктів федерації та Голови Рахункової палати фактичним призначенням, відмова від мажоритарної системи виборів до Держдуми ФС РФ, подальше посилення ролі «силовики» у політичній системі та бізнесі яскраво свідчать про зміцнення влади Президента і його адміністрації і про формування політичної еліти закритого типу. В цілому вплив опозиції залишається слабким внаслідок розколу як в лівій, так і в правій частині її спектра. Спроби об'єднання зусиль лівих і правих у боротьбі за збереження громадянських і політичних свобод не привели не тільки до створення єдиного блоку, але й постійно діючих координуючих органів [1].

За оцінками експертів, російська еліта володіє певними рисами:

1. Російська політична еліта періодично проявляє некритичність до «своїх» і крайню критичність до інакомислячих. Президент і його оточення огорожені від критики, будь-яка критика сприймається як нападки на президентський курс. Звуження поля вільного обміну думками, діалогу і дискусій виливається в царцентризм: постановка вищого керівника в центр сприйняття і функціонування влади, орієнтація на першу особу держави, проголошені ним орієнтири, ідеали і цінності.

2. Негнучкість ставлення до опозиції. Влада обрали наступальну тактику: прихильники «Єдиної Росії» буквально повсюдно нападають на тих, хто знаходиться під іншими, навіть демократичними прапорами.

3. В елітних колах завжди звучать гіпертрофовані ідеї про створення самого передового, прогресивного, справедливого суспільства. Еліти культивують провідну і направляючу роль Росії [2].

Можна виділити два етапи інституціоналізації російської політичної опозиції і представлення її у Думі.

Перший етап (1985-1999 рр.) характеризується здобуттям опозицією рис суб'єкта політики: організаційна оформленість, наявність самосвідомості, вираженого в ідеологічній програмі, стратегії і тактики дій, владні суб'єкти були змушені рахуватися з опозицією і коригувати свою політику. Опозиція реалізувала свої безпосередні функції в ході як електоральних процесів, так і політичного процесу в цілому була здатна артикулювати і агрегувати протестні настрої, мобілізувати населення на свою підтримку. Це виражалося в її домінування в парламенті, за допомогою діяльності в якому опозиція була здатна донести свою, альтернативну точку зору, здійснювати функції контролю і конструктивної критики влади.

На другому етапі (2000-2010 рр.) починається процес десуб'єктивізації вітчизняної політичної опозиції, що обумовлюється звуженням інституційних гарантій для реалізації політичних можливостей, так як вона не змогла відстояти право на проведення вільних і чесних

виборів, доступу до виборних посадах. Таким чином, будучи активним учасником електоральних процесів 2000-х рр., опозиція в той же час не змогла мобілізувати своїх прихильників і протестний електорат на свою підтримку. Багато в чому це було пов'язано з президентством В. Путіна. Опозиція, фактично конститує себе через критику влади, по суті, втратила об'єкт цієї критики, яким були президент і уряд, і перейшла до критики один одного [3].

Відмінності в позиціонуванні партій мало на що впливають в парламентській дискусії: «Єдина Росія» допускає обговорення законопроектів лише в мінімальних рамках «регламентного пристойності», а часом і з порушенням цих норм. Тому в законодавчій діяльності всі три партії знаходяться в опозиції «Єдиної Росії» (але, як зазначалося вище, не обов'язково виконавчої влади), не маючи реальної можливості нав'язати дискусію або внести суттєві зміни в законопроекти. Їх головне завдання в таких умовах зводиться до максимальної популяризації своєї політичної позиції та критики «партії влади» і виконавчої влади (у більшості випадків – для КПРФ, вибірково – для «Справедливої Росії» і ЛДПР) [4].

Відповідно до діяльності російської опозиції, то критичною точкою в її розвитку багато дослідників вважають електоральний цикл 2003-2004 рр., в ході якого опозиція зазнала нищівної поразки, продемонструвавши свою недієздатність в ідейно-програмному і мобілізаційному плані.

При цьому «вмирання» опозиції представники політологічного співтовариства пояснювали не тільки і не стільки її власними діями, скільки набором зовнішніх умов, які задають структуру політичних можливостей для різних типів російської опозиції. Опозиція в Росії існує, але знаходиться в зародковому стані і поки не здатна скільки-небудь значно впливати на існуючу владу через нечисленність, ідейного розброду і слабкою організованості. Однак, щоб підвищити рівень своєї участі в політичних процесах, опозиції недостатньо лише розібратися зі своїми внутрішніми проблемами, необхідно змінити інституційний та правовий режим у державі, надавши опозиції тверді гарантії вільного вираження своїх поглядів у ЗМІ, в парламенті, на зборах і мітингах.

Критична тенденція в політологічному співтоваристві збереглася і в ході наступного електорального циклу, 2007-2008 рр. Однак її змістовні характеристики були відтворені в дещо іншому форматі. Відзначаючи збереження в цілому несприятливого інституційного фону для розвитку вітчизняної опозиції, політологи все більшу увагу звертають на процеси, які відбуваються всередині опозиційного руху, також підкреслюючи їх кризовий характер.

Самі представники опозиції в цей період також невисоко оцінювали стан вітчизняного опозиційного руху. Можна виділити ряд базових тез:

1. «Ефективною опозиції в Росії поки не існує». Більшою мірою це представники ліберального руху, в меншій – «лівого» сегмента російської опозиції. «Внутрішня» готовність опозиції до реалізації своєї програми соціально-економічних і політичних перетворень або зовсім не обговорюється, або розглядається в аспекті діяльності своїх опонентів, найчастіше з кри-

тичних позицій. Перспективи опозиційного руху також прив'язуються до динаміки зовнішніх факторів. Зокрема, висловлювалися думки, що в перспективі зміцненню опозиції сприятиме зростання соціального протесту, викликаний в першу чергу несприятливими показниками соціально-економічного розвитку, який може прийняти політичний формат.

2. «Влада – головний диригент опозиційного руху». Абсолютно всі існуючі партії в сучасній природі так чи інакше створені владою.

3. «Сучасна російська опозиція не готова до консолідації». Це неготовність опозиційних структур до створення коаліційних утворень як у масштабі всього опозиційного руху, так і на рівні його окремих сегментів [5].

Найголовніша зброя, придумана владою в боротьбі в Росії після грубих фальсифікацій грудневих (2011 р.) виборів до Держдуми з масовим вуличним протестним рухом – це тиражована провладними ЗМІ теза: у мітингувальників «немає порядку, немає єдиної програми і плану дій». А в складі так званої Координаційної Ради опозиції різношерста публіка з лідерами, не здатними домовитися між собою ні про що. Разом з тим, не можна не визнати, що лідери протесту дійсно представляють собою різні, нерідко протилежні погляди політичного спектру (або не представляють зовсім ніяких), мають відмінну один від одного історію входження в протестний рух та інші особливості. Пересічному громадянину нерідко важко зрозуміти, що об'єднує досвідчених лібералів з «лихих 90-х» Б. Немцова і М. Касьянова з молодим лідером «Лівого Фронту» С. Удальцовим, чому на одній сцені мітингу стоять так звані націоналісти і толерантні І. Яшин і С. Пархоменко, як пояснити «явище К. Собчак», куди може повести країну популярний блогер і кумир політизованої частини Інтернету А. Навальний.

Після виборів 4 грудня 2011 р. номенклатура зрозуміла, що ресурс «вертикалі влади» вичерпано, а створена нею адміністративно-командна система, завжди приводить до перемоги її власну партію, почала давати суттєві збої. Після підйому громадянського протесту в грудні 2011 р., номенклатура перейшла в контрнаступ. Слідом за вірнопідданськими мітингами на «Поклонній» і Манежній почалася робота по створенню заборон і бар'єрів. Менше ніж за півроку вийшли закони, спрямовані на «зачистку» протестного руху.

За цей час в Держдумі розглянуто закони: введення жорстоких заходів до організаторів та учасників мітингів, походів, маніфестацій (високі штрафи, адміністративні арешти та інше); повернута до складу КК РФ стаття про наклеп, де-факто забороняє будь-яку критику влади; введення нових дискримінаційних бар'єрів у виборах губернаторів (так званий муніципальний фільтр); різко погіршено умови для виборів регіональних парламентів та інших виборчих кампаній: єдиний день голосування зміщений на другу неділю вересня, щоб агітація проходила в «мертвий сезон», тобто в серпні.

Влада перейшла до активних «точкових» політичних репресій. Обшуки на дому у С. Удальцова, І. Яшина, А. Навального, К. Собчак; сфабриковані кримінальні справи проти низки опозиціонерів, наклепницька

кампанія на центральному підконтрольному ТВ, вигнання неугодовних з парламенту, арешти десятків активістів по так званій «справі 6 травня» тощо. У результаті такої роботи влади в країні до мінімуму скоротилися залишки демократичних інститутів, прав і свобод громадян [6]. Позиція влади щодо політв'язнів, однозначна – в Росії їх немає, оскільки в російському Кримінальному кодексі немає статті про політичні злочинців, а ув'язнені – це виключно особи, які засуджені за ті чи інші економічні чи інші злочини [7].

У підсумку можна зазначити, що відносини у системі влада та опозиція в Росії перебувають у стані стагнації. Переважна більшість (70%) голосів в Держдумі належить партії «Єдина Росія», що увібрала в себе чиновництво і бізнес. З одного боку, партія легко керована і дисциплінована, але з іншого – легко вразлива, оскільки всі її єдність тримається виключно на «вертикалі влади», верхівка якої конкретизована в особі невеликої кремлівської команди.

Список використаних джерел

1. Образовательная политика в постсоветской России: этапы и стратегии власти. – Режим доступу : http://www.smolin.ru/read/education_politics/pdf/4_razdel2.pdf
2. Булдакова Л. В. Роль политической элиты в создании образа России на международном уровне. – Режим доступу : <http://spbtolerance.ru/wp-content/uploads/2010/06/Образ-России-сборник.pdf>
3. Ефанова Е. В., Лукьяненко К. К. Оппозиция и стабильность в Российской Федерации: институционализация и конфигурация. – Режим доступу : <http://umka.volsu.ru/grant/upload/file/640872.pdf>
4. Партийная система и перспективы политического плюрализма в России. – Режим доступу : http://politcom.ru/tables/analit_mak.doc
5. Воробьев А. А. Эффективность политической оппозиции в России: экспертные оценки. – Режим доступу : http://www.sgu.ru/sites/default/files/journals/izvestiya/pdf/2013/12/13/23_5.pdf
6. Дорожная карта российской оппозиции. – Режим доступу : <http://www.novayagazeta.ru/politics/55830.html>
7. Нарышкин заявил об отсутствии в России политзаключенных. – Режим доступу : http://www.polit.ru/news/2013/09/02/political_crime/

Korolevska A.V., Ph.D. in Political Science, Associate Professor of International Information and country studies of Khmelnytsky National University (Ukraine, Khmelnytsky), savaga76@gmail.com

Political tolerance in relations between the authorities and the opposition in Russia

This paper deals with the formation of relations between the authorities and the opposition in Russia's political space from independence to the present. Features of the Russian government in its relations with the opposition movement are character-

ized. Thesis on which the opposition gives itself estimation are examined. The methods of struggle between the authorities and the opposition movement are indicate.

Keywords: Russia, the government, the opposition, the relationship between the authorities and the opposition.

Королевская А. В., кандидат политических наук, доцент кафедры Международной информации и страноведения, Хмельницкий национальный университет (Украина, Хмельницкий), savaga76@gmail.com

Политическая толерантность в отношениях власть-оппозиция в России

Рассматривается становление отношений власти и оппозиции в российском политическом пространстве от независимости до современности. Представлена характеристика черт русской власти в ее отношениях с оппозиционным движением. Рассматриваются положения, по которым оппозиция дает себе оценку. Указанные методы борьбы власти с оппозиционным движением.

Ключевые слова: Россия, власть, оппозиция, отношения власть-оппозиция